

Birgit Løgstrup og Carsten Porskrog Rasmussen

Claus Bjørn som landbohistoriker

Claus Bjørn. Universitetslektor, mag.art.

Født den 8. oktober 1944 på Frederiksberg.

Død den 18. april 2005 i Hørsholm.

Student fra Vestre Borgerdydskole 1963, mag.art. fra Københavns Universitet 1970. Amanuensis, senere lektor i landbohistorie ved Københavns Universitet 1971.

Kasserer i Landbohistorisk Selskab 1973-77, næstformand 1977-83, formand 1983-95. Medlem af styrelsen for Dansk Historisk Fællesforening 1974-87, næstformand for Landbohistorisk Støttekreds 1983-95. Medlem af Det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie fra 1989. Censor i historie ved lærerseminarierne fra 1974.

Den 21. april 2005 døde Claus Bjørn, kun 60 år gammel. I radioen samme dag hed det, at han var bedst kendt som kongehusekspert. Det er utvivlsomt rigtigt, set med den brede offentligheds øjne, men arbejdet med kongehuset repræsenterer dog kun en lille del af et meget omfattende virke. Claus Bjørn kom til at sætte sit præg både på store dele af den danske historieforskning i nyere og nyeste tid og på den danske historikerverden, for han var vidtfavnende både som historiker og som formidler og organisator. Den største samlede indsats ydede han dog inden for det felt, han blev ansat til på Københavns Universitet i 1971: Landbohistorien. Langt de fleste af hans udgivelser fra 1960'erne og frem til begyndelsen af 1990'erne falder inden for dette emneområde. Det var ganske vist gledet noget i baggrunden i løbet af de sidste ti år af hans liv, hvor han ud over kongehuset nåede at kaste sig over både udenrigs- og indenrigspolitisk historie. Ved sin 60 års dag erklærede han lidt tøvende: »Måske skulle jeg nu vende bøtten og vende tilbage til landbohistorien igen.« Det lød lovende set fra landbohistorien, men han nåede det jo desværre ikke.

Bymennesket der blev landbohistoriker

Claus Bjørn adskilte sig fra de fleste andre danske landbohistorikere ved ikke at være vokset op ved landbruget. Han var ikke engang fra landet, men københavner af fødsel. Trods dette udgangspunkt og trods hans polerede københavnske sprog skulle han ikke desto mindre blive meget skattet i landbrugs-

Claus Bjørn 1944-2005. Foto: Martin Høien, Billedbladet.

kredse. I et interview med Peter Henningsen i *Fortid og Nutid* har han selv redegjort for sin vej ind i landbohistorien.¹ Det begyndte med en opgave om forholdet mellem den politiske Venstrebevægelse og andelsbevægelsen, skrevet til Vagn Skovgaard-Petersen. Denne rådede Claus Bjørn til at henvende sig til universitetslektor, dr.phil. Fridlev Skrubbeltang, dansk landbohistories moderne fornyer. Claus Bjørn blev elev af Skrubbeltang. Claus Bjørn blev som så mange andre fanget ind i landbrugshistorien ved at blive draget ind i Skrubbeltangs forskerværksted, hvor han lærte streng kildekritik med henblik på at skrive social-statistiske undersøgelser til landbohistorien.

Der var et smukt forhold mellem de to, hvor Skrubbeltang naturligt nok fra begyndelsen var den givende. Forholdet ændrede sig, da Claus Bjørn med stor hjælpsomhed gik ind og hjalp Skrubbeltang med afslutningen af bogen om *Det danske Landbosamfund* på hans gamle dage.² Claus Bjørns aldrig svigtende loyalitet mod Skrubbeltangs person og mod dennes grundopfattelse af det danske landbosamfunds udvikling fra 1700-tallet og frem har imidlertid skygget for, hvor forskellige de i grunden var. Skrubbeltangs positivistiske idealer, strenge systematik og seje forskningstræk lå langt fra Claus Bjørns temperament. Claus Bjørn har selv peget på et skisma mellem Skrubbeltangs højskoleideal og hans videnskabelige metoder. I virkeligheden havde bymennesket Claus Bjørn langt mere til overs for det første end for det sidste, og det lå bedre for ham at skrive mange bøger end at skrive lange bøger.

I 1971 blev Claus Bjørn, kun 27 år gammel, ansat som Skrubbeltangs direkte arvtager som amanuensis og siden lektor i landbohistorie ved Københavns Universitet. Historisk Institut på Københavns Universitet blev hele livet igennem basis for Claus Bjørns virke. Men hans indsats og engagement kunne ses mange steder i den historiske fagverden og som formidler til den store kreds af historisk interesserede mennesker i Danmark.

Organisator

Der blev tidligt gjort brug af Claus Bjørns organisatoriske evner og smidighed, hvilket først og fremmest Landbohistorisk Selskab drog nytte af. Her blev han kasserer fra 1973 og frem til 1977, næstformand fra 1977 til 1983 og formand fra 1983 til 1995. Selskabet var startet i 1952 som et selskab til udgivelse af kilder til dansk landbohistorie. Det havde ændret formål inden Claus Bjørns indtræden i selskabet, således at hovedvægten nu blev lagt på den historiske undersøgelse af landbosamfundet. Men det var under hans iderige og smidige ledelse, at denne nye linie blev fuldt gennemført. Han fortsatte linien med at publicere medlemmernes monografier gennem selskabet og startede studier-serien, der i billigbogsform publicerede omarbejdede studenterspecialer. Der- ved kom disse arbejder ud til en større offentlighed, og det blev tydeliggjort, at

der var grøde i landbohistorien. Han fik sat skub i *Bol og By, Landbohistorisk Tidsskrift*, der var det gamle flagskib i Landbohistorisk Selskab.

Når alt dette var muligt, skyldtes det, at der gennem det nye forskningsrådssystem var skabt mulighed for at opnå støtte til publikationsvirksomhed. Men gennem Landbohistorisk Støttekreds, som hans forgænger i formandsstolen, lektor dr.phil. Erik Helmer Pedersen, havde fået op at stå i 1979, var der skabt nogle helt specielle økonomiske muligheder for landbohistorisk forskning. Der var også gennem støttekredsens årsmøder skabt mulighed for at formidle forskningen direkte ud til de ledende personer i landbrugets organisationer – og dermed få skabt en grobund for modtagelsen. Det skal understreges, at der ikke blev gjort forsøg på at styre forskningen fra landbrugets side. Der var tale om gensidig respekt og tillid.

Kronen på værket i dette samarbejde mellem landbrug og landbohistorikere var firebindsværket *Det danske landbrugs historie 4000 f.Kr.-1988 e.Kr.* Anledningen var 200 års jubilæet for landboreformerne eller rettere for stavnsbåndets ophævelse, der er blevet symbolet for disse reformer. Alle bind udkom 1988-1989. Ideen var ikke skabt af Claus Bjørn, men det blev ham, der på enhver måde bar den igennem. Det var også ham, der måtte gå ind og skrive de manglende afsnit, hvor det ikke var lykkedes for de udpegede forfattere. En stor indsats, der viste, hvor langt landbohistorien var kommet, men så sandelig også hvor den havde sine mangler. Hvor stort et pres dette arbejde var for ham, har han selv afsløret i det tidligere omtalte forskerinterview i *Fortid og Nutid* 2002. Efter at arbejdet med firebindsværket om landbohistorien var afsluttet, fik han frigjort mange kræfter til andre opgaver. Det var en stor lettelse, indrømmede han.

Claus Bjørn satte også sit præg på historikerverdenen uden for Landbohistorisk Selskab. Også for tidsskriftet *Fortid og Nutid*, udgivet af Dansk Historisk Fællesforening, gjorde han en forskel som redaktør 1975-1985. *Fortid og Nutid* havde den lokalhistoriske verden som både ophav og genstand. Det lykkedes Claus Bjørn at ændre tidsskriftet til et forum for nye ideer og trends i historikerverdenen generelt, samtidig med at det bevarede den lokalhistoriske tilknytning. Også dette var en indsats af rang, der endnu en gang er et udtryk for hans smidighed og fornemmelse for sine omgivelser. Han modtog Dansk Historisk Fællesforenings jubilæumspris for denne indsats i 1984.

Også over for nye områder var Claus Bjørn åben. Da Statens Humanistiske Forskningsråd startede det nye initiativ med oprettelse af forskningscentre med det formål at skabe gode arbejdspladser for forskere og en større koncentration om enkelte forskningstemaer, var Claus Bjørn med. Først deltog han som medarbejder i Det Humanistiske Forskningscenter ved Københavns Universitet 1988-1990. Senere var han sammen med Svend Erik Larsen og Erland

Porsmose initiativtager til det vindende projekt for det tredje Humanistiske Forskningscenter ved Odense Universitet: Natur og Menneske 1992. Det spillede på en anden tværvideenskabelig tilgang til forskningen, end Claus Bjørn hidtil havde fremlagt. Hans egen tilknytning og virke inden for centret blev dog kun kort.

Forsker og forfatter

Claus Bjørn skrev usædvanlig mange bøger, som breder sig over mange emner og genrer, men i hvert fald tre genrer blev dyrket med en sådan intensitet, at der er linje i det. Den ene er jubilæumsskrifter og lignende. Claus Bjørns lærer, Skrubbeltrang, havde skrevet flere i de år, han levede af sin pen. Claus Bjørn har selv været ene- eller medforfatter af mere end en halv snes, der stort set alle er centreret om organisationer og institutioner knyttet til landbruget.³ De mange jubilæumsskrifter viser et andet centralt træk ved Claus Bjørn. Han stillede op, når der blev kaldt på ham.

Også biografier indtager en stor plads i Claus Bjørns forskerprofil. De var ikke med i den første tiårige periode af hans forskerkarriere, men derefter kom de i en lind strøm: M.P. Blem (1987), Christian Ditlev Frederik Reventlow (1992), Anders Nielsen, Svejstrup Østergaard (1993), Chr. Colbjørnsen (1995) og H.C. Hansen (2004).⁴ Det fortsatte naturligt i de mange biografier til *Dansk Biografisk Leksikon* 3. udgave og måske lidt overraskende også til *Dansk Kvindebiografisk Leksikon*. Biografien er tydeligt en genre, der har optaget Claus Bjørn. Men hvorfor har han fundet den så fascinerende? Muligvis er det kravet om indlevelse og forståelse, der har talt til hans nysgerrighed – al forsknings moder.

Sidst, men ikke mindst, skal nævnes den genre, hvor Claus Bjørn har skrevet nogle af de værker, der både er nået videst ud og også fagligt repræsenterer højdepunkter i forfatterskabet: de brede fremstillinger. Ud over noget mere end et halvt bind af *Det danske landbrugs historie* må man nævne hans væsentlige bind i *Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie*, bogen om 1848, hans bidrag til *Dansk Udenrigspolitik Historie* og i en vis forstand også bogen om kongehuset.⁵

Andelsbevægelsen

Claus Bjørn understregede gerne, at han var lektor i *landbohistorie*, ikke *landbrugshistorie*. Forskellen var væsentlig, for det var ikke kun selve landbruget, det handlede om, men først og fremmest befolkningen på landet. På dette punkt vedkendte Claus Bjørn sig klart arven fra Skrubbeltrang. Arven vedstod han også i forhold til synet på den udvikling, det danske land har gennemløbet de sidste 250 år. Skrubbeltrang pirkede alvorligt til den gårdmandsdominerede

tradition med sin disputats om husmændene, men mente ikke dermed, at han forkastede fortællingen om landboreformer, andelsbevægelse og folkelig udvikling. Han gjorde den i stedet bredere og fratog gårdmændene deres monopol på den. Samme linje ligger der i meget af det, Claus Bjørn skrev: mere en omfattende nuancering og berigelse af traditionen end en direkte forkastelse.

Når det er sagt, skal man ikke undervurdere i hvor høj grad, Claus Bjørn faktisk havde et andet fokus og en helt anden tilgang end Skrubbeltrang. Det er ikke tilfældigt, at det, der først fangede ham, handlede om landbrugets folkelige bevægelser. Netop *bevægelse* – altså mennesker, der handler i forskellige former for fællesskab – er i virkeligheden en rød tråd gennem meget af det, han skrev. Væk var fokuseringen på statistisk socialhistorie. For Claus Bjørn kom det langt mere til at handle om, hvad folk tænkte, og hvordan og hvorfor de handlede. På den måde var han, især i 1970'erne, klart fagligt fornyende.

Han indledte sin forskerkarriere med en variant af det emne, der først havde fanget hans interesse: andelsbevægelsen. Han ville undersøge forholdet mellem andelsbevægelse og højskole. Målet var at undersøge, om andelsmejeriernes stiftere havde været på højskole og derfor var inspireret til deres videre virke herfra. Det startede, mens han som studerende cyklede rundt og i sidste øjeblik indsamlede arkiverne efter de nedlagte andelsmejerier. Den unge københavnske student havde ingen vanskeligheder ved at komme i kontakt med de lokale mejeribestyrere og mejeriformænd. Her blev der skabt en kontakthold og omgangstone, som senere skulle komme både ham og landbohistorien til nytte. Ud over at arkiverne blev reddet, resulterede hans engagement i andelsforhold i en række artikler om andelsbevægelse i almindelighed og mejeriforhold i særdeleshed. Det blev dog aldrig til det planlagte store værk om forbindelsen mellem højskoler og grundlæggelsen af mejerier. Claus Bjørn sagde selv i det tidligere omtalte interview i Fortid og Nutid, at modellen og metoden ikke holdt. Desuden kørte han træet i arbejdet og måtte videre til noget nyt. Sådan var hans sind.

Længe så det ud til, at Claus Bjørns arbejde med mejerierne havde været en blindgyde. Op til 100-årsjubilæet for oprettelsen af det første andelsmejeri i Hjedding i 1982 blev Claus Bjørn imidlertid engageret i hele to markante udgivelser, der markerede jubilæet, og samtidig afsluttede og nyttiggjorde de mange års arbejde med emnet. Dels udgav han sammen med Jørgen Dieckmann Rasmussen en række indsamlede erindringer i bogen *Fra det gamle mejeri: Erindringer fra mejeriernes barndom og ungdom*, dels kom den monumentale *Dansk Mejeribrug 1882-2000*, som Claus Bjørn redigerede, og hvori han selv skrev mejeriernes historie frem til 1914.⁶ I det flere gange nævnte interview sagde Claus Bjørn, at han dermed »lukkede og slukkede for projektet i erkendelse af, at det faktisk var alt, hvad jeg kunne sige om den sag«. Det var

nu heller ikke så lidt. Alene Claus Bjørns bidrag fylder 180 meget store sider og kunne let have været en bog på 300 sider. Det hører på flere måder til forfatterens vægtigste bidrag. Som andre af Claus Bjørns centrale værker fører det læseren godt rundt om mange sider af emnet. Claus Bjørns bidrag er imidlertid ikke blot et oversigtsværk, men repræsenterer på adskillige punkter også ny forskning. Claus Bjørn trak baggrunden op og understregede adskillige gange, at andelsmejerierne ikke kom af intet, men stod på skuldrene af en udvikling, der var sat i gang med landboreformerne, og at både mejeribrug og fællesmejerier havde vundet frem før andelsmejerierne. Hans årelange studier i mejerierne kom til udtryk både i analyser af andelsmejeriernes geografiske udbredelse i de tidlige år og af bestyrelsernes sammensætning. Claus Bjørn kunne fastslå, at mejerierne var stiftet og ledet af gårdmænd og skolelærere, og han formulerede en klar tese: den danske andelsbevægelse var karakteriseret ved at være initieret og ledet af dem, den direkte gavned, men havde så til gengæld også disses egen konkrete, materielle fordel som mål. Denne tolkning fastholdt Claus Bjørn i flere værker.

Det er nemlig en sandhed med betydelige modifikationer, at han lukkede og slukkede for mejeriprojektet med den store jubilæumsbog, om end meget af det, han siden skrev om andelsbevægelsen, var på bestilling. I kort form har han sammenfattet sit syn på andelsbevægelsen i den lille oversigtsbog *Andelssamarbejdet i Danmark* fra 1986, siden også udgivet på engelsk.⁷

Han vendte tilbage til andelsbevægelsen i bind 3 af *Det danske landbrugs historie*, hvor han – på afbud – kom til at skrive dens historie. Her tog han stilling til sit oprindelige spørgsmål om forholdet mellem højskole og andelsbevægelse. Hans konklusion var, at man ikke kunne sige, at det ene betingede det andet, men at begge måtte ses som udtryk for en parallel bevægelse, som handlede om bøndernes trang til selvhævdelse og selvorganisering omkring deres egen fordel. Hertil kommer de to biografier om andelsudvalgets to første formænd Markus Peter Blem og Anders Nielsen, Svejstrup Østergård og en række jubilæumskrifter.

Blandt disse fortjener bogen om Anders Nielsen at fremhæves.⁸ Claus Bjørn er fuld af beundring for denne store andelsorganisator, men ikke uden blik for hans svagheder, og han runder bogen af med en god diskussion af mandens samlede betydning. Han fastslår, at Anders Nielsen fik stor betydning som den store organisator, og at han stort set fastholdt princippet om den praktiske nytte som grundlag for andelsorganiseringen. Claus Bjørn viser imidlertid, at Anders Nielsen med etableringen af Andelsbanken faktisk forsyndede sig mod sin egen maxime om kun at lave de andelsselskaber, der var brug for. Måske var han faktisk lidt mere båret af andelstanken som *princip*, end Claus Bjørn har givet udtryk for.

Bonden og landboreformerne

I 1970'erne, da han var ved at køre træt i mejeriprojektet, gik Claus Bjørn en anden vej. Fra andelsbevægelsen gik han til den anden hovedhjørneste i den klassiske danske landbohistoriske fortælling, landboreformerne. Her trådte han virkelig nye stier. I interviewet fra 2002 fremhævede han selv inspirationen fra dels marxismen, dels den moderne internationale bondeforskning. Hans projekt kom til at handle om bønderne ikke blot som en slags objekter for reformer, der kom ovenfra, men som tænkende og handlende mennesker. Han beskæftigede sig dels med bøndernes forståelse af sig selv og andre samt andres forståelse af bønderne, dels med bondeprotester og dermed med bønderne som kollektivt handlende menneske. Projektet gav sig udslag i fire artikler og bogen *Bonde – Herremand – Konge* fra årene 1977-1981.⁹

Med disse værker demonstrerede Claus Bjørn klart, at bønderne fulgte med i, hvad der skete, og aktivt reagerede på det, de opfattede som den politiske situation. Lige så snart de fik fornemmelsen af, at de mødte sympati og støtte på højeste sted, gik bølger af protester og hoveristrejker i gang. Claus Bjørn argumenterede for, at bønderne ved denne aktive medvirken var med til at påvirke landboreformernes forløb. Samtidig drøftede han, hvorfor det aldrig gik over i revolution. Disse værker står stadig som noget af det vigtigste, Claus Bjørn har skrevet, og som helt centrale bidrag til Danmarkshistorien.

Claus Bjørn fortsatte denne linje med bogen *Frygten fra 1848. Bonde- og husmandsuroen på Sjælland i foråret 1848*. Her analyserede Claus Bjørn de ret omfattende bonde- og husmandsuroigheder på Sjælland, der var en del af begivenhederne i 1848. Claus Bjørn fandt mange lighedspunkter med bondebevægelserne sidst i 1700-tallet. Han konkluderede, at bondebevægelserne overvejende var spontane, lokale og moderate, men at bønderne omvendt var opmærksomme på den brede politiske udvikling og reagerede på den. Samtidig skabte det frygt i de højere lag, at bønderne tog sagen i egen hånd. Når bønderne blev grebet af »Ånden fra 1848« og ville bevæbne sig, var godsejere og embedsmænd ikke altid begejstrede. Han konstaterede videre, at der i løbet af foråret skete en udvikling, så urolighederne mere og mere blev husmandsuroigheder. En ændret konfliktflade med gårdmænd og husmænd på hver sin side, var ved at slå igennem. Med denne bog ydede Claus Bjørn igen et væsentligt bidrag til at få bredere befolkningsgrupper gjort til subjekter og ikke blot objekter i historien. Hermed mente han til gengæld, at han nu havde udtømt det emne og måtte videre. For, som han selv sagde, var det et centralt træk ved ham, at han begyndte at miste interessen for et projekt, når han syntes, at det var ved at være færdigt.

Brede fremstillinger

Konkret blev det arbejdet med Det danske landbrugs historie, der fyldte de næste år af hans liv. Ud over at være både forlægger og hovedredaktør, var han også én af værkets forfattere – og efter Erik Helmer Petersen den, der skrev flest sider. Bemærkelsesværdigt nok satte han ikke sig selv til at skrive om hverken reformtiden eller andelstiden. Det er der sandsynligvis to forklaringer på. Dels drev hans rastløshed ham formentlig videre til nye områder, dels satte han som hovedansvarlig sig selv til at skrive om den mindst udforskede periode overhovedet: tiden mellem landboreformerne og andelstiden. Bidraget viser en række af Claus Bjørns evner til at skrive brede fremstillinger: et overblik over mange sider af stoffet, sans for balance og fortælleglæde. Han fører læseren rundt, både i det rent landbrugsmæssige med korndyrkning og kvæg, i det landbopolitiske, og i emner af mere kulturel og mental art. Hele tiden veksler den generelle beskrivelse med konkrete eksempler. Samtidig fik Claus Bjørn mulighed for at bygge bro mellem de to hovedområder, han hidtil havde arbejdet med, og det ikke kun formelt, men også reelt. Som allerede antydet i mejeribogen pointerede Claus Bjørn, at tiden 1800-1850 ikke er en død periode, men repræsenterer en fortsat udvikling på skuldrene af reformtiden og på vej mod andelsbevægelsen.

Da Det danske landbrugs historie var færdig, begyndte Claus Bjørn for alvor at orientere sig uden for landbohistorien. De to første skridt havde dog endnu det ene ben i den landbohistoriske muld. Claus Bjørn blev bedt om at skrive et bind til Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie, nemlig om tiden 1800-1850. Det var omtrent samme periode, som han lige havde skrevet landbohistorie om, og det udnyttede han naturligvis. Det mest karakteristiske ved hans bind er dog nok dets afbalancerede helhed. Han tager læseren med på landet og i byen, til husmænd og borgerskab. Politik og kulturliv glemmes ikke, og samtidig fik Claus Bjørn lejlighed til at demonstrere en anden af sine stærke sider: han kendte Hertugdømmernes forhold godt og kunne drage dem med ind i fortællingen. Hans landbohistoriske arv ses især på to måder. Dels understregede han landbrugets udvikling som central for samfundets udvikling, dels øste han af de bondedagbøger, han var med til at fremme udgivelsen af i Landbohistorisk Selskab, så en række begivenheder også blev set med bønderens øjne. Her ser man en klar forlængelse af hans tidlige arbejder om tænkende, vidende og handlende bønder. Men bogen har ikke ensidigt bønderne som helte og de andre som skurke. Grundlæggende er det en nuanceret bog, hvis mest gennemgående træk er forståelse og sympati for stort set alle grupper.

Forsvar for den danske utopi

Mens han skrev Danmarkshistorien, udnyttede Claus Bjørn et forskningsstipendium til at arbejde på en biografi om Christian Ditlev Frederik Reventlow. Biografigenren var på vej frem i de år, og det var typisk for Claus Bjørn, at han hurtigt tog det nye op. Atter tog han fat på én af dansk landbohistories store ikoner, helten over alle, »den ædleste statsmand Danmark har fostret«, som han kunne citere Arup for at kalde ham. I en efterskrift til bogen nævner Claus Bjørn selv, at Reventlow var Skrubbeltrangs store helt, og at Skrubbeltrang var blevet dybt ophidset over Thorkild Kjærgaards temmelig nedvurderende skildring i Dansk Biografisk Leksikon. Claus Bjørn tog nu sværdet fra den døde Skrubbeltrang op og drog i ledning for Reventlow. Der kan heller ikke være tvivl om, at Claus Bjørn også skrev en heltebiografi. Det var han bestemt ikke ene om i tiden – adskillige store biografier fra datiden og årene siden har deres hovedpersoner som klare helte. Når Claus Bjørns bog ikke desto mindre blev set som forholdsvis konservativ, hænger det sammen med, at hans helt hverken kunne siges at være overset eller nedvurderet i forvejen. Der var heller ikke tale om at bringe en person til ære og værdighed efter nogle års glemsel, men om at fastholde et heltebillede, der først for nylig var udfordret.

Ud af det kom en meget smuk og læseværdig bog, der fører én rundt i mange af de felter, Claus Bjørn beherskede: landboreformerne, den dansk-slesvig-holstenske helstat, den reventlowske familiekreds, folkeoplysningen og bøndernes verden. Claus Bjørn fastholder meget langt et billede af Reventlow som den store reformmand, der kæmpede mod konservative modstandere. Man kunne godt ønske sig en noget klarere diskussion af, hvad de egentlige mål og forbilleder for Reventlows politik var, hvad der lå bag den, og hvor radikal den var. Det hænger også sammen med, at bogen mangler en konklusion. Tættest på en konklusion er nok en formulering om, at brødrene Reventlow også internationalt er bemærkelsesværdige ved at forene *landbrugs*reformer, *landbore*former og folkeoplysning – det økonomiske, det sociale og det åndelige. Her ser man en kobling til de oprindelige ideer til mejeriprojektet – troen på en udvikling, der gjorde landet rigere materielt, socialt mere retfærdigt og åndeligt bedre udviklet.

Claus Bjørns faste overbevisning om, at Reventlow stod for dette, gjorde det muligt for ham at opretholde heltebilledet, skønt Reventlow-bogen egentlig må forekomme mange en mere konservativ fortælling om landboreformerne end Claus Bjørns egne tidligere bøger – reformer oppefra frem for det fokus på bøndernes eget virke, han ellers var kendt for. Umiddelbart kan det også overraske, hvor forstående, ja sympatisk, indstillet Claus Bjørn er over for Reventlowernes verden. Han lægger overhovedet ikke skjul på, at de var præget af en overvældende aristokratisk selvfølelse og repræsenterede en kosmopolitisk

kultur og en statspatriotisme, der egentlig var meget langt fra bøndernes verden. Men det var typisk for ham, at han havde blik for og kunne glæde sig over begge dele. Fascinationen af Reventlow gav sig i øvrigt flere udslag. I 1994 udgav Claus Bjørn Reventlows rejsejournal fra en rejse i Hertugdømmerne.¹⁰ Hertil kommer flere artikler vedrørende C.D.F. Reventlow og hans familie.¹¹

Er Reventlow-biografien dybest set et forsvarsskrift for den positive fortælling om landboreformerne og det danske samfunds udvikling siden, blev det ikke det eneste. I 1990 udkom bogen *Den danske utopi*, hvori Henning Fonsmark hævder, at Danmark har været præget af en usund sammensmeltning af oplysningsfolk, grundtvigianere og siden socialdemokrater, der har troet på muligheden for at skabe en meget harmonisk, lighedsorienteret nationalstat. Claus Bjørn svarede igen med bogen *Da Danmark blev moderne*.¹² I denne bog er Claus Bjørn i virkeligheden ikke så langt fra Henning Fonsmark i synet på eksistensen af en sådan utopi, men han ser langt mere positivt på den. Denne bog er et klart forsvar for den fortolkning, at landboreformer, demokratisering, andelsbevægelse og siden husmands- og arbejderbevægelse repræsenterer en glidende positiv udvikling, der – som han havde sagt det om brødrene Reventlows program – formåede at forene økonomisk, social og åndelig fremgang.

Nye veje

Efter Reventlow-bogen var det ikke de landbohistoriske værker, der var de mest markante i Claus Bjørns fortsat store produktion, men snarere bøgerne om 1848, Kongehuset og H.C. Hansen. Berøring til landbohistorien havde stadig de to biografier *Lovene gives kraft* fra 1995 om Chr. Colbjørnsen og den allerede omtalte bog om Anders Nielsen. De knytter begge an til felter, Claus Bjørn tidligere havde haft fat i – henholdsvis proprietærfejden og andelsbevægelsen. De er forholdsvis let læste og rummer i øvrigt begge en både balanceret og ganske skarp vurdering af hovedpersonerne til sidst. Det er, som om det var en fordel for Claus Bjørn, at traditionen ikke kastede så lange skygger over disse to personer som over Reventlow – og at de i øvrigt begge var kendt for stærke ambitioner, en vis stridbarhed og et øje på egen fordel, hvad Claus Bjørn på ingen måde nedtoner. Det giver personerne farve og karakter.

Ellers mærkes landbohistorien i Claus Bjørns sidste tolv år mest i jubilæumsskrifter. Tre små bøger viser dog hans fortsatte evne og lyst til at kaste sig over noget nyt og hans kærlighed til de kulturhistoriske sider af landbruget. Den ene er den lille bog *Med slanke spir langs alfarvej* om mejeriernes bygninger.¹³ Med den fik Claus Bjørn sat et minde over en markant bygningskultur, som var ved at forsvinde med rivende hast, og han fik endnu engang knyttet an til sin ungdoms mejerihistoriske projekt. Interessen for landbrugets bygningskultur ses også af bogen *Set fra luften*, hvor Claus Bjørn udgav og

kommenterede nogle af Sylvest Jensens utallige luftfotografier af danske gårde fra 1950'erne.¹⁴ Endelig må nævnes bogen om det danske landkøkken, som Claus Bjørn skrev indledningen til med vanlig kærlig indlevelse. »Der var kun to frikadeller til hver, men man kunne altid få flere kartofler« er en sætning, som mange sikkert kan nikke genkendende til.¹⁵

Formidler

Fra starten af sin ansættelse var Claus Bjørn en flittig skribent i *Landsbladet*, *Andelsbladet*, *Højskolebladet* og andre blade med tilknytning til landbrug og højskoleverdenen. Disse mange artikler repræsenterer overvejende en folkelig formidling af landbohistoriske emner. Siden blev det ikke mindst *Kristeligt Dagblad*, der lagde spalter til Claus Bjørns populære artikler. Disse mange artikler vidner om en hel række af Claus Bjørns stærke sider: hans brede viden, hans klare og letløbende pen og hans vilje til at dele ud af det, han vidste. Det samme gælder det, der ikke i samme grad kan hentes ned fra hylderne i dag: de mange foredrag i forsamlingshuse eller i radioen.

Fra 1992 brugte Claus Bjørn mange kræfter på sin anmeldervirksomhed ved *Kristeligt Dagblad* – og det ved siden af alt det andet han foretog sig. Han havde let ved at formulere sig og skrev hurtigt og ubesværet. Men en stor indsats har det alligevel været. Den megen læsning i den nyeste historieforskning har været med til at uddybe den store faglige bredde, han var i besiddelse af. Desuden har hans indsats også her fremmet den almindelige forskningsformidling ud til en stor kreds af mennesker. Dette synes at have været en ledetråd i meget af, hvad Claus Bjørn beskæftigede sig med i sit faglige virke.

Var det den samme nysgerrighed og formidlingstrang, der stod bag Claus Bjørns nyeste gebet som kommentator ved TV2 ved større royale begivenheder? Det er i hvert fald helt givet, at denne indsats krævede hans smidighed og åbenhed på en helt ny måde. Han skulle forstå og respektere denne nye verden, samtidig med at han leverede saglig og kompetent viden ud til de mange mennesker, der fulgte begivenhederne på TV. Også det kunne han.

Afrunding

Claus Bjørns landbohistoriske forfatterskab er stort og betydeligt. Det dækker en overvældende variation af emner og genrer, men det meste er båret af den grundopfattelse, at det moderne Danmark dybest set er et godt samfund, fordi det er demokratisk og socialt balanceret, at udviklingen i landbruget over landboreformer, andelsbevægelse og husmandsbevægelse har bidraget afgørende hertil, og at denne udvikling i ikke ringe grad er drevet nedefra – men dog også influeret af oplyste politikere. Claus Bjørns historieforskning er ikke blind for konflikterne i samfundet, men han anser det gennemgående for et positivt

træk, at de ikke endte i revolution og borgerkrig i Danmark – bortset fra konflikten om Slesvig i 1848. Samtidig er hans arbejde båret af en nysgerrighed og respekt over for mange grupper i samfundet og mange aspekter af historien – og da særligt af landbosamfundet. Denne grundfortælling forener de fleste af værkerne. Væsentlig ny forskning har Claus Bjørn især præsteret i forbindelse med bøndernes verdensforståelse og handlinger igennem reformtiden og i 1848 samt andelsmejeriernes tidlige historie, men ved siden af dette står også hans brede, balancerede fremstillinger markant. Samtidig kan man ikke nok betone den meget store mængde artikler og foredrag rettet mod et bredt publikum. Gennem de sidste næsten 30 år har næppe nogen anden så intensivt formidlet landbrugets historie. For sin indsats for landbohistorien og Landbohistorisk Selskab modtog Claus Bjørn fortjent Landbrugets kulturpris i 2001.

Claus Bjørn afslørede bestandigt nye sider af sit omfattende talent og begavelse – måske under en vis rastløshed i de senere år. Men det er et stort tab for alle, at hans liv og virke blev afsluttet så brat.

Noter

1. Peter Henningsen: »Et barn af sin tid. Claus Bjørn om Fridlev Skrubbeltrang og dansk landbohistorie«, *Fortid og nutid* 2002, s. 219-232.
2. Fridlev Skrubbeltrang: *Det danske landbosamfund 1500-1800*, 1978.
3. *Fyens Andels-Foderstofforretning gennem 75 år 1901-1976*, 1977; *Dansk mejeribrug 1882-2000*, 1982; *Vejle Amts ældre Brandforsikring G/S 1835-1985: 150 års gensidig løsebrandforsikring i Danmark*, 1985; *1887-1987: Dansk Mejeristforening-Foreningen af Mejeriledere og Funktionærer*, 1987; *Det handler om mennesker. Landbrugsrådet 1919-1994*, 1994; *Mejeribrugets Arbejdsgiverforening 1972-1997*, 1997; *Fortid med fremtid: Danske Andelsselskaber 100 år 1899-1999*, 1999; *Den Classenske Agerbrugsskole på Næsgaard 1799-1999*, 1999; *100 år for dansk mejeribrug*, 2001. *Dansk Familielandbrug 1952-2002*, 2003.
4. *Markus Peter Blems liv og virke 1848-1915: landmand, kreditforeningsmand, andelsmand, folketingsmand*, 1987; *Den gode sag: en biografi om Christian Ditlev Frederik Reventlow*, 1992; *Anders Nielsen, Svejstrup Østergaard: en biografi*, 1993; *Lovene gives kraft: en biografi af Christian Colbjørnsen*, 1995; *H.C. Hansen*, København 2004.
5. *Det danske landbrugs historie*. Bind 3. 1810-1914, 1988; *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie*. Bd. 10: *Fra reaktion til grundlov, 1800-1850*, 1990; *1848: borgerkrig og revolution*, 1998; *Blot til pynt?: monarkiet i Danmark – i går, i dag og i morgen*, 2001; *Fra Helstat til Nationalstat 1814-1914*. *Dansk udenrigspolitik historie*, bd. 3, 2003 (sammen med Carsten Due Nielsen).

6. Claus Bjørn og Jørgen Dieckmann Rasmussen (udg.): *Fra det gamle mejeri. Erindringer fra mejeriernes barndom og ungdom*, 1982; Claus Bjørn (red.): *Dansk mejeribrug 1882-2000*, 1982.
7. *Andelssamarbejdet I Danmark*, 1986; *Co-operation in Denmark*, 1988. Sidstnævnte kom i hele fire udgaver.
8. *Anders Nielsen, Svejstrup Østergaard: en biografi*, 1993
9. »The Peasantry and Agrarian Reform in Denmark«, *The Scandinavian Economic History Review*, XXV, 1977, s. 117-137; »Bondeuro på Fyn 1768-70«, *Fynske årbøger*, 1978, s. 73-87; »Den jyske proprietærfejde. En studie over godsejerpolitik og bondeholdninger omkring 1790«, *Historie Jyske samlinger*, ny rk. XIII, 1979, s. 1.-70; »De danske Cahiers. Studier i bondereaktioner på forordningen af 15. april 1768«, *Landbohistorisk Tidsskrift. Bol og By*, 2. rk. 5, 1983; *Bonde Herremand Konge. Bonden i 1700-tallets Danmark*, København 1981.
10. *Reise Bemerkungen Sr. Excellenz des Herrn Geheime Staats Ministers und Kammerpräsidenten Grafen v. Reventlow auf einer Reise durch die Herzogthümer im Jahre 1796*, 1994.
11. »Med C.D.F. Reventlow på «le grand tour» 1760-70«, *Uddannelseshistorie* 1991, s. 3-16; »Edification and information: letter-writing in Denmark around 1800: the case of the Reventlow family«, *Culture and History*, nr. 8, 1990, s. 37-49.
12. *Den gang Danmark blev moderne eller Historien om den virkelige danske utopi*, 1998
13. *Med slanke spir langs alfarvej. Danske mejeriers bygningshistorie 1880 til 1980*, 1997.
14. *Set fra luften. Sylvest Jensen og den danske bondegård*, 1993.
15. Else Nørgaard og Claus Bjørn (red.): *Det danske landkøkken*, 1999.